

and financial difficulties in the country, although it was a steady process of branching and development of the rabfaks' network which had began in 1920s and lasted until 1930s.

Key words: workers' faculties, a network, education, higher educational institutions, USSR.

УДК 372.48

Олександра Троханяк

ПІДПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН НА БЕРЕЖАНЩИНІ У 30-Х РР. ХХ СТ.

На основі узагальнення архівних документів та спогадів очевидців розглянуто підпільну діяльність ОУН на Тернопільщині та особливо в Бережанському повіті.

Ключові слова: ОУН, підпільна боротьба, групи, виступи, ув'язнення.

Упродовж багатьох століть українство виборювало свою незалежність і період 30-х рр. ХХ ст. не став винятковим в цій боротьбі. Поразка Української революції 1917–1921 рр. стала ще одним штрихом зародженої активності напередодні Другої світової війни. Населення Західної України почало формуватись в різні організації, а потім багато з них об'єднались в Організацію Українських Націоналістів (далі – ОУН) і давали вперту відсіч польській владі.

Розглядаючи означену проблему, історики вже певною мірою вивчали окреслену проблему, але для глибшого і конкретнішого аналізу, краще розглядати її на окремих фактах одного округу, для прикладу – Бережанського повіту, що на Тернопільщині. Неможливо заперечувати, що саме той повіт, враховуючи, що в ньому формувалась Українська Галицька Армія і в більшості перебував її штаб, особливо потерпав від нападів польської поліції, тому важливо звернути увагу на події саме цього краю. Дослідженню теми сприяють спогади безпосередніх активістів чи просто очевидців подій. Однак для глибшого аналізу проблеми слід проаналізувати архівні матеріали.

Після поразки Української революції 1917–1920 рр. та перемоги Польщі у створенні своєї держави, західноукраїнське населення почало відчувати неабиякий тиск з боку поляків, головне – неможливість розгорнути свою економічну чи підприємницьку діяльність, мораторій Польщі на закупівлю землі українцями, заборонялась українська мова і культура, закривались українські школи, розпочались масові арешти і переслідування українства. Українська спільнота не змогла змиритись з таким станом і почала організовуватись в різні організації політичного спрямування, особливого статусу набула Українська Військова Організація створена переважно колишніми офіцерами Українських Січових стрільців, членів «Лугів», «Січей», «Соколів», «Пласту» та інших студентських організацій. Певно мірою цю проблему вже проаналізовано автором цієї статті [1–5]. У 1927–1928 рр. відбулось злиття багатьох молодіжних націоналістичних організацій Галичини так і за її межами. У січні-лютому 1929 р. у Відні на установчому конгресі проголошено про створення ОУН шляхом об'єднання Українською Військовою Організацією з різними молодіжними національно-патріотичними організаціями. Розглядаючи підпільну діяльність ОУН, варто зауважити, що польська влада особливо жорстоко мстила українським патріотам за участь в націоналістичному русі [2, с. 16–20].

Найважливішою метою ОУН було встановлення незалежної соборної національної держави на всій українській етнічній території. Реалізувати цю ідею планували шляхом національної революції. Головою ОУН обрали Є. Коновальця. Організація діяла не як партія чи одноступенева організація, а як цілісний рух. Після 1920 р. головні діячі українських революційних сил здійснили аналіз допущених помилок і накреслили дещо інший план дій, за яким тепер діяла ОУН. Першочерговим стояло завдання створення розгалуженої підпільної мережі осередків організації.

На початку 1930-х рр., у відповідь на пацифікацію, в усіх повітах в містах, містечках і селах Галичини почали виникати філії ОУН. Їх мета була єдиною і, як писав В. Бемко, формувалась, як «ідея незалежної української держави, ввійшла вже в кров і кість усього українського населення Бережанщини» [6, с. 241], а завдання «бойові виступи проти поляків у яких брав участь весь актив» ОУН [6, с. 285]. Вже в 1929 р. на Бережанщині виникло багато осередків ОУН, «організаційним референтом Бережанського повіту» обрано Григорія Голяша, «саме м. Бережани організував Святослав Левицький». Г. Голяш зі своїми друзями «спільно організували повіт, а згодом цілу Бережанську округу: Бережани, Підгайці, Рогатин, Зборів, Ходорів. [...] В роках 1929 по 1931 ціла Бережанщина вже мала сильну і справну сітку ОУН» [6, с. 219]. Округи змінювались, С. Левицький згадував, що з приходом німців у червні 1941 р. «до округи [Бережанської] належали такі повіти: Бережани, Підгайці, Рогатин, Перемишляни і Зборів» [7, с. 231], а в 1943 р. коли формувалась дивізія «Галичина» «Бережани в німецькій адміністрації були округним містом

(«Крайсгавтманшафт»), включаючи три повіті: Бережанський, Підгаєцький і Рогатинський. Окружним уповноваженим Військової Управи був д-р Франц Баб'як (1888–1944 рр.) поручник УГА, адвокат, суддя 1918 р. в Бережанах, полковник армії УНР» [7, с. 248].

Щодо територіально-організаційної структури ОУН, то кожен відділ складався з країв і округів [8, арк. 1], очолювали округи – окружні ексекютиви ОУН [9, арк. 16], округи охоплювали декілька повітів, повіті ділились на райони і підрайони [8, арк. 1], до підрайонів відносилась певна кількість сіл. Але між всіма провідниками була повна конспірація, знали переважно тільки у «верхах», у селах існували «п'ятірки» та «трійки», які між собою не контактували, а діяли окремо і підпільно [8, арк. 1]. Вступати в організацію дозволялося з 15 років, належали кожен до своєї вікової категорії, яких було три і впродовж шести місяців, виконуючи різні завдання, випробовувались і могли покинути провід лише з 25 років за згодою проводу організації [10, арк. 52]. Завдання виконувались різні: соціальні, політичні, військові. Різні вікові групи поділялися на «звена» – провідні і класові, керівники були єдиними зв'язковими між групами і звенами, кожен член групи мав свій порядковий номер та псевдонім [11, арк. 10], на кожного члена заводився окремий бюлетень [12, арк. 10], особливо такий порядок був у наймолодшій групі, переважно школярів, яка діяла під назвою «Юнацтво», що готувала молодь до майбутньої підпільної роботи. У Бережанській гімназії також існувала група «Юнацтва» ОУН керівником якої певний період був Б. Івашків.

Старші учні шкільного віку відносились до студентських відділів, їх діяльність відповідала «Інструкції для членів студентського відділу ОУН для праці під час феєрії» [13, арк. 6]. Студенти під час канікул мали залучати молодь організації, але саме тих, які були «найбільш активні та характерні одиниці, здібні до провідної політичної роботи у повіті», «які надаються до керівництва повітовими ексекютивами» [13, арк. 6]. Під час навчання провід ОУН рекомендував студентам Тернопільщини створити товариства під назвою «Студентські гуртки», до яких мали входити студенти не молодші 19 років і не нижче сьомого класу гімназії, гурток мав налічувати не менше 10 осіб, головою обирали представника гуртка, найбільш активного, але за рекомендацією проводу ОУН [14, арк. 5]. Щоразу наголошувалось на конспіративності і таємності, тому осередки оформлялись як легальні молодіжні чи спортивні організації з маскуванням націоналістичних структур і діяли як підпільні [15, арк. 22].

Для вмілої і справної боротьби організовано спеціальні таємні школи, які готували тих, хто бажав вступити в організацію і тих, хто вже в ній перебував. З діяльності села Куропатники зазначено, що «в селі існувала організація юнацтва. Вона готувала до вступу в ОУН: вивчали історію України, заповіді українських націоналістів, їм видавали своєрідне посвідчення» [16, с. 241]. С. Голяш писав, що «починаючи від 1935-го року, він організовував окремо військовиків – старшин і підстаршин різних армій, підготовляючи їх до командування українськими збройними силами. Кожного року у бишківських лісах, в Бабинці, відбувалися військові вишколи для членів ОУН. Звичайно комендантом вишколів та викладачем військових справ у теорії та практиці був Григорій Голяш. Іншими викладачами були: Ярослав Старух – ідеологія, адвокат Михайло Степаняк – питання сходу та НЕП, правник Теодор Федечко – бойові акції та вуличні бої в містах» [7, с. 219–220]. Тож, «впарі з ідеологічним вишколом відбувалися військові в лісистих околицях Бережанщини, Підгаєччини, Рогатинщини» [7, с. 231]. Так вказують у своїх спогадах учасники ОУН і потім УПА.

У 1930-х рр. боротьба ОУН уже стала масовою й достатньо організованою. На що польський уряд розпочав репресії, але це не зупиняло руху за незалежність. У спогадах читаємо такі рядки: «Добре пригадую, що в день вішання бойовиків ОУН – Василя Біласа і Дмитра Данилишина (23 грудня 1932 року) молодь у всій Галичині дзвонила у дзвони і прирікала помсту ворогам, і мало хто не плакав за страченими героями. Це був день загально українського трауру. Але й день національного пробудження й гарту ще ширших наших верств» [17, с. 34]. 30-ті роки стали найбільш визначними в масовій політичній боротьбі ОУН.

Представники проводу ОУН, які перебували за кордоном, проводили роботу з підготовки до «перманентної революції», що мало визначатись у бойкотах, саботажах, актах індивідуального терору, а також одночасно із масовою пропагандою. Метою таких дій було: «підірвати престиж польської держави як перед українським населенням, так і на міжнародній арені, гальмувати процес масової польської колонізації українських земель, поглибити непримиренне ставлення українського населення до Польщі і привернути увагу всього світу до нестерпних відносин у краї» [18, арк. 4]. Особливо такі саботажі проходили влітку – восени 1930 р. у Бережанському повіті це виливалось в широкій акції нищення телефонних та телеграфних стовпів, тому для розслідування таких акцій влада створила спеціальну спільну рогатинсько-бережанську комісію [8, арк. 8]. Та це був не єдиний шлях боротьби, проти польської влади виступили й школярі – члени «Юнацтва». В усьому Тернопільському воєводстві і в тому числі в Бережанському повіті, крайова ексекютива ОУН проводила акцію всенародного бойкоту польської шкільної системи, головним в якій було не

допустити в українських школах урочистостей з нагоди святкування 15-річчя повстання поляків, необхідно було зривати їх [19, арк. 25], що й здійснювали учні шкіл – члени «Юнацтва» у співпраці з українськими вчителями. Польський уряд розпочав масові переслідування.

Отже, діяльність ОУН проводилася у співпраці між різними групами, головна мета яких полягала у підготовці до відкритої боротьби, яка б забезпечила створення суверенної, незалежної Української держави. Організована підпільна діяльність ОУН у 1930-х рр. дала можливість створити достатньо розгалужену мережу осередків які на початку 1940-х рр. об'єднуються в Українську Повстанську Армію і розпочнуть бойові дії за здійснення своєї мети.

Список використаних джерел

1. Троханяк О. С. Важке становище західних українців під польською окупацією у другій половині 1919–1920 рр. (на прикладі Бережанщини) / О. С. Троханяк // Мандрівець. – 2014. – Випуск 2. – С. 33–38.
2. Троханяк О. С. Польська репресивна політика початку 1930-х рр. у Галичині / О. С. Троханяк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. – Вип. 2. – Ч. 4. – С. 16–20.
3. Троханяк О. С. Причинно-наслідковий зв'язок Виникнення та діяльності Української військової організації / О. С. Троханяк // Гілея. – 2015. – Випуск 103 (№ 12). – С. 28–32.
4. Троханяк О. С. Соціально-економічне і політичне становище українців Бережанщини на початку 20-х рр. ХХ століття / О. С. Троханяк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія / за заг. ред. проф. І.С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 2. – С. 49–54.
5. Троханяк О. С. Українсько-польські відносини (на прикладі Бережанщини) / О. С. Троханяк // Гілея. – 2012. – Випуск 61 (№ 6). – С. 48–50.
6. Бережанська земля. Історико-мемуарний збірник / [упоряд. В.Бемко] – Видавець: Комітет «Видавництва Бережани». – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1970. – 783 с.
7. Бережанська земля. Історико-мемуарний збірник. Т. 2 / [упоряд. Л.Бабій, В.Берднарський, Б.Мельник] – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Сідней – Бережани – Козова, 1998. – 899 с.
8. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 231, оп. 1, спр. 1545.
9. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАІЛ України), ф. 205, оп. 1, спр. 878.
10. ЦДАІЛ України, ф. 205, оп. 1, спр. 964.
11. Там само, спр. 119.
12. Там само, спр. 969.
13. Держархів Тернопільської обл., ф. 275, оп. 1, спр. 629.
14. Там само, ф. 276, оп. 1, спр. 706.
15. Там само, ф. 231, оп. 1, спр. 1549.
16. Бережанська земля. Книга пам'яті. Т. 3 / [упоряд. В.Савчук] – Тернопіль: «Збруч», 2006. – 795 с.
17. Борець Ю. Шляхами лицарів ідеї і чину / Ю. Борець. – Київ, 1995. – 294 с.
18. Держархів Тернопільської обл., ф. 231, оп. 1, спр. 1601.
19. Там само, ф. 275, оп. 1, спр. 700.

Александра Троханяк

ПОДПОЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОУ НА БЕРЕЖАНЩИНЕ В 30-Х ГГ. ХХ В.

На основе обобщения архивных документов и воспоминаний очевидцев рассмотрено подпольную деятельность ОУН на Тернопольщине и особенно в Бережанском уезде.

Ключевые слова: ОУН, подпольная борьба, группы, выступления, заключения.

Oleksandra Trohanyak

UNDERGROUND ACTIVITIES OF OU IN BEREZHANY DISTRICT IN THE 30'S. XX C.

Based on the generalization of archival documents and memories of eyewitnesses considered clandestine activities of Ukrainian nationalists in Ternopil region and especially in Berezhany district.

Key words: OUN, underground struggle, group, performances, detentions.